

Beata Kotłowska

Muzyczne dedykacje organowe w muzyce francuskiej XX wieku

Aspekty Muzyki 7, 275-292

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BEATA KOTŁOWSKA

Instytut Teorii Muzyki

Wydział Dyrygentury, Kompozycji i Teorii Muzyki

Akademia Muzyczna im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku

ul. Łąkowa 1–2, 80–743 Gdańsk, +48 58 300 92 33

b.kotlowska@amuz.gda.pl

Muzyczne dedykacje organowe w muzyce francuskiej XX wieku

Dedykacja to pamiątkowy wpis skierowany do konkretnej osoby, to tekst poprzedzający dzieło, często jako forma wypowiedzi panegirycznej w celu wyrażenia szacunku autora np. dla swojego mecenasa. Pochodzące od łacińskiego czasownika *dedicare* — ofiarować, poświęcić — słowo ‘dedykacja’ oznacza dar, hołd, zachowanie kogoś we wdzięcznej pamięci.

Tradycja dedykowania utworu (dzieła) znana jest od dawna; podobne powody zamieszczania dedykacji znamy z twórczości muzycznej. Adresatami stawały się osoby z najbliższego otoczenia — rodziny i kręgu przyjaciół, potencjalni wykonawcy czyli instrumentalisci czy wokaliści, mecenasi sztuki, twórcy kultury, krytycy. Dedykacja może nam zdradzić inspirację, genezę utworu, być swoistym hołdem złożonym konkretnej postaci (żyjącej czy zmarłej), może również wynikać z prostej chęci zachowania kogoś w pamięci, także z bardzo osobistych pobudek.

Równie różnorakie zamiary przyświecały francuskim kompozytorom minionego stulecia, a dedykacje, które znajdujemy w utworach organowych tego okresu, zdają się tworzyć dość szczególną mapę powiązań między muzykami dwudziestowiecznej Francji. Zajmiemy się takimi utworami, w których

konkretne osoby bądź przywoływane są przez sam tytuł np. *Suite pour...*, *Hommage à...*, *à la mémoire de...*, bądź ich nazwisko zamieszczone jest w podtytule (np. dla rodziców). Celem tego odczytywania nie jest jednakże detektywistyczne odkrywanie relacji łączących kompozytora z adresatami dedykacji, choć w niektórych przypadkach pójdzie śladami przywoływanych osób mogłoby uzupełnić lub wyjaśnić niejedne biograficzne szczegóły twórców. W tym momencie jako adekwatny przykład można podać cykle organowe np. Josepha Bonneta, Gastona Litaize'a czy Louisa Vierne'a (por. tab. 1). U tego pierwszego, organisty tytularnego paryskiego kościoła Saint-Eustache i duchowego spadkobiercy Alexandre'a Guilmana, w jego trzech tomach *Douze pièces pour grand orgue* znajdziemy każdą miniaturę dedykowaną nie tylko innej osobie, począwszy od rodziny, przyjaciół, nauczycieli, organistów, księży, a skończywszy na ofiarach najsłynniejszego transatlantyku — Titanica, ale także całemu miastu — Pradze. Podobną praktykę stosuje G. Litaize w *24 Preludiach liturgicznych* oraz L. Vierne w *24 Pièces en style libre*.

Z powodu dość dużej liczby dedykacji warto podjąć się próby podzielenia ich na grupy i dokonania klasyfikacji, aby spostrzec prawidłowości i sposoby odwoływania się do utrwalonych przez czas tradycji.

Do pierwszej grupy możemy zaliczyć dedykacje nawiązujące do przeszłości, bardziej lub mniej odległej, które są wyrazem hołdu dla kompozytorów ważnych dla muzyki, przede wszystkim dla muzyki francuskiej, muzyki religijnej czy też muzyki organowej. Przywołani zostali (wymieniam w kolejności chronologicznej uhonorowanych w dedykacjach muzyków): Jean Titelouze (1562–1633) — Marcel Dupré, *Le Tombeau de Titelouze*; Girolamo Frescobaldi (1583–1643) — Jean Langlais, *Hommage à Frescobaldi*; Jean-Phillippe Rameau (1683–1764) — Jean Guillou, *Suite pour Rameau* op. 36, Jean Langlais, *Hommage à Rameau*; César Franck (1822–1890) — Joseph Ermend Bonnal, *Fugue sur un thème de César Franck*, Daniel Roth, *Hommage à César Franck* czy Gabriel Fauré (1845–1924) — Jean Langlais, *Mosaïque I (Stèle pour Gabriel Fauré)*¹.

¹ Por. F. Sabatier, *Histoire de l'Orgue en France au XXème siècle*, première partie (1900–1925), „L'Orgue” 2013, nr 301; idem, *Histoire de l'orgue en France au XXe siècle*, deuxième partie (1926–1970), „L'Orgue” 2014, nr 307–308; idem, *Histoire de l'orgue en France au XXè siècle*, troisième partie (1971–2001), „L'Orgue” 2016, nr 311–312.

Najbardziej znaczącym wśród wymienionych zdaje się być *Le Tombeau de Titelouze* op. 38 M. Duprégo, który to utwór dołącza do szeregu wcześniejszych muzycznych pomników, np. *Tombeau de Chambonnières* Jean-Henriego d'Angleberta czy bardziej nam współczesnego *Le Tombeau de Couperin* Maurice'a Ravela. Marcel Dupré (1886–1971)², uczeń A. Guilmanta (1837–1911) i L. Vierne'a (1870–1937) oraz klasy kompozycji Charles-Marie Widora, może poszczycić się plejadą znakomitych uczniów³. Patrząc na życie i twórczość Jeana Titelouze'a, ojca francuskiej szkoły organowej, przez czterdzieści pięć lat grającego w katedrze w Rouen, Dupré w 1942 roku tworzy dzieło iście pedagogiczne, zawierające szesnaście chorałów opartych na gregoriańskich hymnach liturgicznych⁴, których łacińskie teksty zamieszcza w partyturze.

Ciekawą grupę tworzą utwory kierowane przez wdzięcznych uczniów ku swoim nauczycielom, nie tylko gry na organach. Dzięki nim dowiadujemy się o edukacyjnych doświadczeniach organistów, którzy w tym czasie bardzo często byli także kompozytorami. Dobrym przykładem będą dedykacje umieszczane w utworach Augustina Bariégo (1883–1915)⁵. Jako niewidomy od urodzenia najpierw ukończył Institut National des Jeunes Aveugles u Adolphe'a Marty'ego (1865–1942) i L. Vierne'a, a następnie Konserwatorium Paryskie jako uczeń A. Guilmanta. Swoją *Symphonie pour orgue en si bémol mineur* op. 5 z 1907 roku dedykował Vierne'owi jako nauczycielowi i przyjacielowi, natomiast swojemu mistrzowi Guilmantowi *Lamento z Trois Pièces pour orgue* op. 7 z 1911 roku.

² Zob. R. Falcinelli, *Marcel Dupré compositeur*, „L'Orgue” 1991, nr 219, s. 3–6.

³ M.in.: Jehan Alain, Marie-Claire Alain, Françoise Aubut, Jean Bonfils, Suzanne Chaisemartin, Michel Chapuis, Marie-Madeleine Chevalier-Durufflé, Pierre Cochereau, Jean Costa, Jeanne Demessieux, Rolande Falcinelli, André Fleury, Virgil Fox, Berbard Gavotz, Marie-Louise Girod, Jean-Jacques Grunewald, Jean Guillou, Jan Janca, Jeanne Joulain, Pierre Labric, Jean Langlais, Marcel Lanquetuit, Gaston Litaize, Olivier Messiaen, Odile Pierre, Noëlie Pierront, Henriette Puig-Roget, Antoine Reboulot, Françoise Renet, Henry Ryder, Pierre Segond, Luigi Ferdinando Tagliavini, Pierre Vidal.

⁴ Podaję tytuły utworów wraz z kompozytorską adnotacją odnoszącą dany chorał do kalendarza liturgicznego bądź godzin brewiarzowych: 1. *Creator alme siderum (pour les Dimanches de l'Avent)*; 2. *Jesu, Redemptor omnium (pour les Vêpres de Noël)*; 3. *A solis ortus cardine (pour les Laudes de Noël)*; 4. *Audi, benigne conditor (pour le Carême)*; 5. *Te lucis ante terminum (pour les Complies, chaque soir)*; 6. *Cœlestis urbs Jerusalem (Dédicace)*; 7. *Ad regias agni dapes (pour les Dimanches après Pâques)*; 8. *Veni Creator Spiritus (Pentecôte)*; 9. *Vexilla regis (pour le Temps de la Passion)*; 10. *Pange lingua (Fête-Dieu)*; 11. *Ave maris stella (Aux Fêtes de la Sainte Vierge)*; 12. *Iste confessor (Commun des Confesseurs)*; 13. *Lucis Creator optime (Le Dimanche à Vêpres)*; 14. *Ut queant laxis (Saint Jean-Baptiste, 24 Juin)*; 15. *Te splendor et virtus (Saint Michel, 29 Septembre)*; 16. *Placare Christe servulis (Toussaint)*.

⁵ N. Dufourq, *La musique d'orgue française de Jehan Titelouze à Jehan Alain*, Paris 1949.

Tabela 1. Przykłady utworów opatrzonych dedykacjami (w układzie alfabetycznym według nazwisk kompozytorów)

KOMPOZYTOR	UTWÓR	DEDYKACJA	CZAS POWSTANIA UTWORU
Gilbert Amy (1936–)	<i>Les Trois Inventions</i>	à la mémoire de Xavier Darasse	1993–2001
Augustin Barié (1883–1915)	<i>Symphonie pour orgue en si bémol mineur</i> op. 5 <i>Trois Pièces pour orgue</i> op. 7	Louis Vierne <i>Marche à mon ami Marcel Dupré</i> <i>Lamento à mon maître Alexandre Guilmant</i> <i>Toccata à mon ami Joseph Bonnet</i>	1907 1911
Joseph Bonnet (1884–1944)	<i>Variations de concert</i> op. 1 <i>Poèmes d'automne pour orgue</i> op. 3 <i>Deux pièces pour grand orgue</i> 1er volume op. 5	à M. Clarence Eddy 1. <i>Lied des chrysanthèmes</i> à Alexandre Guilmant 2. <i>Matin provençal</i> à William C. Carl 3. <i>Poèmes du soir</i> à M. et Mme Tournemire 1. <i>Prélude</i> à M. Alfred Sittard 2. <i>Lamento</i> à la mémoire vénérée de Mme Alex. Guilmant 3. <i>Toccata</i> à M. Enrico Bossi 4. <i>Nocturne</i> à M. Paul Combes 5. <i>Ave Maris Stella</i> à mes chers parents [3 versets sur l'hymne] 6. <i>Réverie</i> à M. Jean Huré 7. <i>Intermezzo</i> à M. Edwin A. Kraft 8. <i>Fantaisie sur deux Noëls</i> à M. R. Meyrick-Roberts 9. <i>Épithalame</i> à M. et Mme Hubert Broussault 10. <i>Légende symphonique</i> à M. Karl Straube 11. <i>Canzona</i> à M. Albert Schweitzer 12. <i>Rhapsodie catalane</i> à M. Charles Galloway	1908 1908 1909

<p><i>Douze pièces nouvelles pour grand orgue</i> 2e volume op. 7</p>	<p>1. <i>Dédicace</i> à Mme Douglas Fitch 2. <i>Étude de concert</i> à M. L. Vilain 3. <i>Clair de lune</i> à Mme la Baronne de Froment de Vassal 4. <i>Stella Matutina</i> à M. Max Schlochow 5. <i>Songe d'enfant</i> à M. l'abbé Callier 6. <i>Chant du printemps</i> à M. Karl Heyse 7. <i>Prélude au Sahe Regina</i> à Mme la Princesse Edmond de Polignac 8. <i>Romance sans paroles</i> à M. Breitenbach 9. <i>Pastorale</i> à M. Otto Barblan 10. <i>Deuxième légende</i> à M. Paul Fournier 11. <i>Elfes</i> à M. Ludwig Schmidthauer 12. <i>Caprice héroïque</i> au Docteur J. Kendrick Pyne</p>	1910
<p><i>Douze pièces pour grand orgue</i> 3e volume op. 10</p>	<p>1. <i>In Memoriam Titanic</i> to the memory of the Titanic's heroes 2. <i>Ariel</i> to Mr. H. Matthias Turton 3. <i>Méditation</i> to Mr. W. Ray Burroughs 4. <i>Moment musical</i> à Melle M. Sulzbach 5. <i>Consolation</i> au Comte Bérenger de Miramon 6. <i>Berceuse</i> au Marquis Melchior de Polignac 7. <i>Magnificat</i> à M. et Mme Douglas Fitch [six versets en forme de variations] 8. <i>Chaconne</i> to Professor Samuel A. Baldwin 9. <i>Paysage</i> to Mr. Reginald Waddy 10. <i>Angelus du soir</i> to Mr. Joseph C. Beebe 11. <i>Inter-ludes</i> à la Comtesse et au Comte Amédée de Vallombrosa [sept versets] 12. <i>Pisen Ceskeho Naroda poème tchéque</i> à la Ville de Prague</p>	1913
<p><i>Chant triste</i> (sans opus)</p>	<p>à la mémoire de Joachim Gasquet</p>	1925
<p>Joseph Boulnois (1884–1918)</p>	<p><i>Paraphrase symphonique sur l'Alléluja de la dédicace de Saint Michel</i></p>	1914

Cyprien Boyer (1853–1926)	<i>Douze Pièces pour Orgue ou Harmonium</i>	à mon ami, l'abbé J. Boussion	po 1903
Pierre CocherEAU (1924–1984)	<i>Berceuse à la mémoire de Louise Vierne: pour orgue</i>	Louis Vierne	1973
Marcel Dupré (1886–1971)	<i>Le Tombeau de Tietouze</i> op. 38 — 16 chorals sur des hymnes liturgiques	Jean Tietouze	1942
Maurice Duruflé (1902–1986)	<i>Scherzo</i> op. 2	Charles Tournemire	1926
	<i>Suite</i> op. 5 (<i>Prélude, Sicilienne, Toccata</i>)	Paul Dukas	1932
Rolande Falcinelli (1920–2006)	<i>Prélude et Fugue sur le nom d'Alain</i>	Jehan Alain	1942
	<i>Chant donné</i>	Hommage à Jean Gallon	1953
André Fleury (1903–1995)	<i>Épigraphie funèbre</i> op. 21	in memoriam Jean-Claude Touche	1944
	<i>Esquisses d'une pièce</i>	en hommage à Jehan Alain	(bez daty)
Jean Guillou (1930–)	<i>Suite pour Rameau</i> op. 36	Jean-Philippe Rameau	1979
	<i>Pensterni</i> op. 54	pour Jean Langlais	1995
Jean Langlais (1907–1991)	Hommage à Frescobaldi (<i>Prélude au Kyrie, Offertoire, Élévation, Communion, Fantaisie, Antienne, Thème et variations, Epilogue pour pédale solo</i>)	Girolamo Frescobaldi	1951

Gaston Litaize (1909–1991)	<i>Mosaïque I</i>	<i>Stèle pour Gabriel Fauré</i>	1975
	<i>Hommage à Rameau: Ostinato — Méditation — Évocation</i> (1986)	Jean-Philippe Rameau	1986
	<i>Douze pièces pour grand orgue</i>	1. <i>Prélude</i> à mon ami Laurent Bolli 2. Double Fugue à mon ami Léon Bolli 3. <i>Lied</i> à Guy Lambert 4. <i>Intermezzo</i> pastoral à Mademoiselle Line Zilgien 5. <i>Final</i> à mon cher Maître Marcel Dupré 6. Lamento à mon ami Maurice Dalphin 7. <i>Scherzo</i> à mon ami Jean Langlais 8. <i>Toccata sur Le Veni Creator</i> à mon cher Maître Henri Büsser 9. <i>Prière</i> à la mémoire de Philippe Montégut 11. <i>Interlude</i> à Madame Le Bel 12. Variations sur un Noël angevin à Monsieur le Chanoine Legrand, curé de Saint-Cloud	1931–1937
	<i>Diversissement à trois</i>	à André Marchal	1943
	<i>Cinq pièces liturgiques: Prélude, Offertoire, Élévation, Communion, Postlude</i>	à mon ami Jean Georgel	1950
	<i>Passacaille sur le nom de Flor Peeters</i>	Flor Peeters	1953
	<i>Vingt-quatre Préludes liturgiques für Orgel ohne Pedal</i>	I au R. P. DOM. C. Gay II à Marie-Louise Girod III au R. P. DOM. M. Bouchère IV à Arsène Muzerelle V au R. P. DOM A. Bonnet VI à Pierre Eschenbrenner VII à Monsieur le chanoine J. Leflon	1953–1955

Gaston Litaize		<p>VIII à Nicolas Jacquot IX à Monsieur l'Abbé Brohan X à Monsieur l'Abbé Le Dily XI à Monsieur l'Abbé Gabet XII à Arlette Waris XIII à François Demierre XIV à Jacqueline Guillaume XV à Jean Maciet XVI à Monsieur l'Abbé Jean Mary XVII à Jeanne Marguillard XVIII à Louis Georgel XIX à Monseigneur M. Kaltnecker XX à Pierre Avot XXI à Noëlie Pierront XXII au docteur Jean Perrot XXIII à Pierre Segond XXIV à Marie Dufour</p>	
	<i>Fugue sur l'Introit</i> »Da Pacem«	à Étienne Gou	1954
	<i>Thème et variations sur le nom de</i> <i>Victor Gonzales</i>	Victor Gonzales	1957
	<i>Epiphanie</i>	à mon ami Claude Hilger	1984
	<i>Pentecôte, Tryptique pour deux</i> <i>orgues</i>	à mon ami Olivier Latry (première partie z 1981 r.)	1986
	<i>Suite en forme de Messe</i>	à mon ami Franz Beurieux	1988
	<i>Diapason — Fantaisie sur le nom</i> <i>de Jehan Alain</i>	à ma chère amie Marie-Claire Alain, à la mémoire de son frère Jehan Alain	1990
	<i>Reges Tharsis</i>	à mon ami Olivier Vernet	

			à mes amis Éric et Marie-Ange Lebrun	1994
			César Franck	1990
			<i>Hommage à Pierre Cochereau</i> <i>Prélude à Monsieur Pierre Firmin Didot</i> <i>Andante à mon fils Denis</i> <i>Toccata à Dr. Franz Hauk</i>	1995
Daniel Roth (1942–)	<i>Sonate à deux</i> <i>Hommage à César Franck</i> <i>Trippique pour grand orgue</i>		<i>Préambule à Albert Ribollet</i> <i>Cortège à Augustin Barié</i> <i>Complainte à Albert Périlhou</i> <i>Épithaphe à la mémoire de mon ami Alphonse Schmitt</i> <i>Prélude à Nadia Boulanger</i> <i>Canon à Henri Mulet</i> <i>Méditation à Félix Foudrain</i> <i>Idylle mélancolique à Louis Andlauer</i> <i>Madrigal à Gerges Jacob</i> <i>Réverie à Édouard Mignan</i> <i>Divertissement à Joseph Bonnet</i> <i>Canzona à J. Ermend Bonnal</i> <i>Légende à Maurice Blazy</i> <i>Scherzetto à Alexandre Cellier</i> <i>Arabesque à Emile Bourdon</i> <i>Choral à Joseph Boulnois</i> <i>Lied à Paul Fauchet</i> <i>Marche Funèbre à la mémoire de mon ami Jules Bouval</i> <i>Berceuse à ma fille Colette</i> <i>Pastorale à Roger Boucher</i> <i>Carillon à mon frère René Vienne</i> <i>Élégie à Georges Kriéger</i> <i>Épithalame à André Renoux</i> <i>Postlude à Emile Poillot</i>	1914 (wydane)
Louis Vierne (1870–1937)	<i>24 Pièces en style libre</i> op. 31			

W paryskim konserwatorium od 1919 roku nauczał także Charles Tournemire⁶, uczeń Widora i Francka, po którym nastąpił jako organista tytularny kościoła Sainte-Clotilde (por. tabela 2). Jego nazwisko znajdujemy w *Scherzo* op. 2 Maurice'a Duruflégo (1902–1986)⁷, którego Tournemire był pierwszym nauczycielem gry organowej, oraz w *Poème du soir* J. Bonneta, u którego Tournemire grał podczas ślubu. Jednak dla Bonneta najważniejszym był Alexandre Guilmant, dlatego jego *Lied des chrysanthèmes*, otwierająca *Poèmes d'automne pour orgue* op. 3, opatrzona została dopiskiem: „dla mojego drogiego mistrza”.

Maurice Duruflé był nie tylko uczniem Tournemire'a, ale także w Konserwatorium Paryskim Eugène'a Gigout, przez sześćdziesiąt dwa lata grającego w kościele Saint-Augustin; następnie prywatne lekcje pobierał u Vierne'a, którego stał się asystentem i miał go zastąpić w Notre-Dame — to właśnie Duruflé towarzyszył Vierne'owi w jego 1750-tym recitalu organowym, kiedy to wykonawca zakończył swój żywot. Wśród nauczycieli Duruflégo odnajdujemy także Paula Dukasa (1865–1935) jako jego profesora kompozycji, przywołanego w trzyczęściowej *Suite* op. 5 z 1932 roku. Autorstwa Duruflégo jest także *Chant donné* z 1953 roku — tym razem jest to ukłon w stronę Jeana Gallona (1878–1959), przez długie lata związanego z konserwatorium, w którym nauczał harmonii.

Powstają w ten sposób dwa rodzaje powiązań odzwierciedlających relacje uczeń – mistrz, ale także poprzednik – następcą organisty tytularnego paryskich kościołów, m.in.: Notre-Dame, Saint-Sulpice, Saint-Eustache, Sacré-Cœur, Sainte-Clotilde (por. tab. 2). Często relacje te zmieniają się w wieloletnie przyjaźnie, owocujące dedykacjami, w których organista zwraca się do innego organisty; dedykacje stają się dowodem jednocześnie relacji organista – organiście i relacji przyjaźni. Nie dziwi więc fakt, że utwory te tworzą grupę najliczniejszą. W naturalny sposób najwięcej znajdzie się tu organistów francuskich, takich jak: L. Vierne, M. Dupré, A. Guilmant, J. Bonnet.

Wspomniany wcześniej Augustin Barié dedykuje organistom — swoim przyjaciółom — dwa kolejne utwory z op. 7 (*Trois Pièces pour orgue* z 1911 roku), a mianowicie *Marche* dla M. Duprégo i *Toccate*, zwaną „toccata Barié”, która jest jednym z najbardziej znanych jego utworów, napisaną dla J. Bonneta. Dla Jeana Langlais'go, organisty żyjącego w latach 1907–1991, który (podobnie jak Barié) będąc niewidomym od drugiego roku życia, uczył się najpierw u André

⁶ B. Gavoty, *Silhouettes d'organistes*, Nantes 1944.

⁷ *Guide de la musique d'orgue. Les indispensables de la musique*, ed. G. Cantagrel, Paris 2012.

Marchala w Narodowym Instytucie dla Młodych Niewidomych, a następnie ukończył Konserwatorium Paryskie jako uczeń M. Duprégo, Ch. Tournemire’a i P. Dukasa — Jean Guillou w 1995 roku pisze *Pensieri pour Jean Langlais*. W tym samym roku Daniel Roth tworzy *Triptyque — Hommage à Pierre Cochereau*.

Tabela 2. Organisci tytularni kościołów paryskich (przywołani w artykule)

KOŚCIÓŁ	ORGANISTA TYTULARNY	CZAS PIASTOWANIA FUNKCJI
Notre-Dame	Louis Vierne	1900–1937
	Léonce de Saint-Martin	1937–1954
	Pierre Cochereau	1954–1984
Sainte-Clotilde	Charles Tournemire	1898–1939
	Joseph Ermend Bonnal	1942–1944
	Jean Langlais	1945–1987
Sacré-Cœur	Georges Loth	1902–1903
	Abel Decaux	1903–1921
	Ludovic Panel (organy Cavaillé-Colla)	1921–1945
	Rolande Falcinelli (organy Cavaillé-Colla)	1946–1973
	Daniel Roth (organy Cavaillé-Colla)	1973–1985
Saint-Eustache	Joseph Bonnet	1906–1944
	André Marchal	1945–1963
	Jean Guillou	1963–2014
	André Fleury	1971–1995
Saint-Roch	Paul Dalafosse	?–1942
	Pierre Cochereau	1942
Saint-Sulpice	Charles-Marie Widor	1870–1933
	Marcel Dupré	1934–1971
	Jean-Jacques Grunewald	1973–1982
	Daniel Roth	1985–

W muzyce francuskiej znajdujemy także utwory poświęcone belgijskiemu organiście i kompozytowi Florowi Peetersowi (G. Litaize, *Passacaille sur le nom de Flor Peeters*) czy też organistom amerykańskim, a uczniom Guilmana, takim jak Clarence Eddy (1851–1937) i William Crane Carl (1865–1936). Utwory te zostały napisane przez J. Bonneta, który będąc w Stanach Zjednoczonych w 1921 roku założył katedrę organów w University of Rochester, a później był profesorem w Montrealu i w Quebecu, gdzie zmarł w roku 1944.

Szczególnym przypadkiem dedykacji jest chęć uczczenia organistów zmarłych przedwcześnie. Mam tu na myśli Jehana Alaina (1911–1940), brata Marie-Claire Alain, który zginął w wieku dwudziestu dziewięciu lat w czasie II wojny światowej. Jego pamięci poświęcone są utwory M. Duruflégo (*Fugue sur le nom d'Alain*), Andrégo Fleury'ego⁸ (*Esquisses d'une piece*) czy G. Litaize'a⁹ (*Diapason — Fantaisie sur le nom de Jehan Alain*).

Ofiarą, ale i bohaterem ostatniej wojny był także Jean-Claude Touche (1926–1944)¹⁰, uczeń Duruflégo i Duprégo, świetnie zapowiadający się muzyk, organista, kompozytor, który zginął podczas walk o wyzwolenie Paryża w wieku osiemnastu lat. Został on upamiętniony w tym samym roku utworem *Epigraphe funèbre* op. 21 Rolande Falcinelli (1920–2006), jednej z pierwszych organistek-wirtuozek, uczennicy M. Duprégo, słynącej ze swych kompozycji i improwizacji (której zresztą także dedykowano wiele utworów, np. *Dix-huit variations* op. 3 Jeana Guillou).

Jednym z uczęszczających do Falcinelli na prywatne lekcje był Gilbert Amy (1936–). Wart on jest wspomnienia i wyróżnienia, gdyż zazwyczaj utwory organowe pisane są przez organistów. Amy znany jest jednak nie jako organista, ale przede wszystkim jako wybitny dyrygent, dysponujący bardzo szerokim repertuarem, a także kompozytor, zdobywający kompozytorskie szlify u Dariusza Milhauda, Oliviera Messiaena i Pierre'a Bouleza, który zamówił u niego *Mouvements*, po raz pierwszy wykonane na koncercie Domaine musical w 1958 roku. Od tego czasu jego dzieła były wykonywane na wszystkich wiodących sce-

⁸ F. Blanc, *Quelques souvenirs d'André Fleury sur les organistes de son temps*, „L'Orgue” 1996, nr 55 (*André Fleury (1903–1995)*), numéro spécial de la revue *L'Orgue, Cahiers et mémoires*, s. 13–17. Nuty utworów ofiarowanych bądź dedykowanych A. Fleury'emu można znaleźć na stronie: *André Fleury et la Bibliothèque nationale de France* [online], <http://www.andrefleury.fr/5.html> (dostęp: 23.10.2016).

⁹ Por. F. Sabatier, *Gaston Litaize (1909–1991)*, „L'Orgue” 1991, nr 219, s. 1–2; *Gaston Litaize* [online], <https://www.gastonlitaize.com/catalogue-des-oeuvres/> (dostęp: 24.10.2016).

¹⁰ Por. D. Havard de La Montagne, *Jean-Claude Touche, ce héros méconnu* [online], <http://www.musimem.com/touche.htm> (dostęp: 24.10.2016).

nach ważnych dla muzyki współczesnej: Donaueschingen, Darmstadt, Wenecja, Royan, Berlin, Warszawa, etc. W 1967 roku zastąpił Pierre'a Bouleza jako dyrektor koncertów Domaine musical, utrzymując swoją posadę aż do 1974 roku, kiedy zakończono tę działalność. Co zatem sprawiło, że w jego bogatym dorobku kompozytorskim znajdziemy co prawda tylko trzy (*Sept Bagatelles pour orgue*, *Quasi una toccata pour orgue*, *Les Trois Inventions*), ale jednak utwory organowe o nowatorskim języku muzycznym? Być może spowodował to kontakt z organami albo osoba z dedykacji. *Les Trois Inventions* zostały skomponowane ku pamięci Xaviera Darasse'a (1934–1992), organisty i kompozytora, wielkiego promotora muzyki współczesnej. Matka Darasse'a była uczennicą M. Duprégo, a on sam studiował u M. Duruflégo, R. Falcinelli i kompozycję u O. Messiaena. W 1976 roku uległ ciężkiemu wypadkowi samochodowemu, który uniemożliwił mu kontynuację kariery koncertującego muzyka. Dlatego zwrócił się ku kompozycji i nauczaniu gry na organach, a w sposób szczególny zapisał się w historii Tuluzy, mając wielki wpływ na muzyczne oblicze tego miasta. Od 1996 roku odbywa się tam Międzynarodowy Festiwal Organowy i Międzynarodowy Konkurs Organowy jego imienia. U źródeł tego festiwalu legł koncert *en hommage à Xavier Darasse*, który miał miejsce 2 grudnia 1993 roku. Na tymże koncercie wykonano inwencje Gilberta Amy'ego, poprzez które składa on hołd Darasse'owi nie tylko jako muzyk, ale jako wieloletni i bliski przyjaciel.

Do ostatniej grupy dedykacji zaliczymy utwory składane w darze tak osobistościom z kręgu twórców kultury, jak i tym najbliższym spośród przyjaciół i rodziny. Takich przykładów dedykacji znajdziemy najwięcej w zbiorach miniatur (por. trzy opusy J. Bonnetta). Należy tu wymienić utwory poświęcone: organmistrzom, wśród nich np. Victorowi Gonzalesowi (1877–1956), który razem z m.in. A. Marchalem był założycielem Association des Amis de l'orgue, poetom np. Joachimowi Gasquetowi (*Chant triste* J. Bonnetta), przyjaciołom czy w końcu rodzicom (*Ave Maris Stella* J. Bonnetta) i dzieciom — jak utwory Daniela Rotha czy Josepha Boulnois (1884–1918)¹¹. W utworze tego ostatniego, organisty paryskiego kościoła Saint-Louis-d'Antin, dedykacja jest podwójna, gdyż utwór kierowany jest ku czci św. Michała Archaniola i jednocześnie do syna kompozytora o tym samym imieniu. Natomiast Roth stosuje niejako potrójną dedykację; cały *Triptyque pour grand orgue* z 1995 roku pisze dla Pierre'a Cochereau, ale każdą z jego części dedykuje komu innemu, a środkowe *Prélude* swojemu synowi Denisowi.

¹¹ Zob. D. Havard de La Montagne, *Un compositeur à découvrir: Joseph Boulnois* [online], <http://www.musimem.com/boulnois.htm> (dostęp: 30.10.2016).

Na zakończenie spójrzmy na odniesienie się do twórczości innych kompozytorów poprzez nawiązania do formy utworu i dedykacji. W 1914 roku Louis Vierne pisze *Berceuse* dla swojej córki Colette, a w 1973 roku Pierre Cochereau — gra *Berceuse à la mémoire de Louis Vierne*.

Kołysankę dla swojej siedmioletniej córki Colette *Berceuse sur la mélodie Dodo, l'enfant do*, czyli utwór oparty na melodii tradycyjnej dziecięcej kołysanki, Vierne zawarł w swoim zbiorze dwudziestu czterech utworów w dowolnym stylu (24 *Pièces en style libre* op. 31). Zbiór ten został napisany po trzeciej symfonii, więc Vierne prezentuje w nim już dojrzały język muzyczny, świadomie ogranicza środki techniczne, odwołując się do estetyki poetyckiej. Kołysankę znajdujemy w drugiej części zbioru jako siódmą pozycję w tonacji A-dur. Następstwo kolejnych części, znane z układu *Das wohltemperierte Klavier* Jana Sebastiana Bacha, jest także wymownym gestem Vierne'a w stronę tradycji.

Pierre Cochereau, uczeń Marie-Louis Girod (która z kolei była uczennicą M. Duprégo), studiował także u A. Fleury'ego i Paula Dalafosse'a; tego ostatniego zastąpił jako organista tytularny w Saint-Roch w Paryżu w 1942 roku, a następnie w 1954 roku objął posadę organisty tytularnego Notre-Dame. Cochereau zasłynął nade wszystko dzięki swojej sztuce improwizacji; wszak to on mawiał o niej, że „być może jest sztuką iluzjonistyczną, ale cóż warte byłoby życie, gdyby utraciło całą swą ułudę”¹². Nie dziwi więc fakt, że przejmuje on do improwizacji główny temat kołysanki, inspirując się chromatyką, harmoniką i Vierne'owskim kolorytem oraz zachowując jej nastrojowość. *La Berceuse à la mémoire de Louis Vierne* została wykonana przez Cochereau w paryskiej Notre-Dame w maju 1973 roku jako swoisty hołd dla swojego poprzednika w Notre-Dame. Transkrypcji tej improwizacji dokonał Frédéric Blanc — tym razem dla uczczenia pamięci genialnego organisty-improwizatora, a następcy Vierne'a.

Dedykacja to osobliwy reflektor, który z mroku wyłuskuje i oświetla daną postać, zwracając przez to naszą uwagę. Dedykacja muzyczna to dodatkowe źródło nie tylko biograficznych ciekawostek czy przyjacielskich więzi, ale konkretnej wiedzy o kompozytorach, ich życiu, zamiłowaniach i powodach, dla których tworzyli taką a nie inną muzykę. Okazuje się, że dedykacje mogą także być powodem opowieści o relacjach, zarówno między ludźmi, jak i między ich twórczością.

¹² Podaję za: Y. Carbou, *Pierre Cochereau — Un art d'illusionniste*, Sampzon 2014, [opis książki na obwolucie]. Tłum. autorki.

STRESZCZENIE

Dedykacja muzyczna to dodatkowe źródło nie tylko biograficznych ciekawostek czy świadectwa przyjacielskich więzi, ale konkretnej wiedzy o kompozytorach. Różnorakie zamiary przyświecały francuskim kompozytorom minionego stulecia zamieszczającym dedykacje w utworach organowych; owe dedykacje tworzą szczególną mapę muzyki dwudziestowiecznej Francji. Autorka zajmuje się takimi utworami, w których konkretne osoby bądź przywoływane są przez sam tytuł np. *Suite pour...*, *Hommage à...*, *à la memoire de...*, bądź ich nazwisko zamieszczone jest w podtytule. Celem tego działania nie jest detektywistyczne odkrywanie relacji łączących kompozytora z adresatami dedykacji, choć niekiedy pójście śladami wymienionych osób może uzupełnić lub wyjaśnić niejedne biograficzne szczegóły (jak w przypadku cykli organowych np. Josepha Bonneta, Gastona Litaize'a czy Louisa Vierne'a). Z powodu dość dużej liczby dedykacji (przedstawionych w załączonej tabeli) zostaje podjęta próba podzielenia ich na grupy i dokonania pewnej klasyfikacji: (1) dedykacje nawiązujące do przeszłości, które są wyrazem hołdu dla kompozytorów ważnych dla muzyki francuskiej, religijnej czy też organowej (np. Jean Titelouze, Girolamo Frescobaldi, Jean-Phillippe Rameau, César Franck czy Gabriel Fauré); (2) utwory kierowane przez wdzięcznych uczniów ku swoim nauczycielom, nie tylko gry na organach; dzięki nim dowiadujemy się o edukacyjnych doświadczeniach organistów, którzy w tym czasie bardzo często byli także kompozytorami; (3) dedykacje odzwierciedlające relacje uczeń – mistrz, ale także poprzednik – następca organisty tytularnego paryskich kościołów; stają się dowodem relacji organista – organiście i jednocześnie relacji przyjaźni; (4) chęć uczczenia organistów zmarłych przedwcześnie (np. Jehan Alain czy Jean-Claude Touche); (5) utwory składane w darze tak osobistościom z kręgu twórców kultury (organmistrzowie, krytycy muzyczni, poeci), jak i tym najbliższym spośród przyjaciół i rodziny.

SŁOWA KLUCZOWE: dedykacja, muzyka francuska, muzyka organowa XX wieku

ABSTRACT

Organ music dedications in French music of the 20th century

Music dedication is an additional source not only of biographical curiosities or testimonies of friendship ties but also of real knowledge of composers. The French composers of the last century who were placing dedications in their organ works were guided by various reasons. The dedications create a peculiar kind of map of the music in the 20th-century France. The author is analyzing the pieces in which either the concrete person is being called in the title e.g. *Suite pour...*, *Homage à...*, *à la memoire de...*, or their names are placed in the subtitle. The aim of this paper is not a detective research of the relations that connect the composer with the addressee of dedication, though sometimes by tracking the mentioned persons one may complete or explain many biographical details (just like in the organ series of e.g. Joseph Bonnet, Gaston Litaize, or Louis Vierne). Because of the great number of dedications (presented in the table provided), the author has tried to divide them into some groups and to make a classification: (1) dedications referring to the past that are the expression of the homage paid to the composers especially important for the French religious or organ music (e.g. Jean Titelouze, Girolamo Frescobaldi, Jean-Phillippe Rameau, César Franck, or Gabriel Fauré); (2) works addressed by the grateful disciples to their master, not only to the teachers of playing the organ — owing to them we can find out about the educational experience of the organists, who at that time were very often composers, too; (3) dedications reflecting the disciple-master relation, but also the one of predecessor-successor in case of the titular organists in Paris churches — it turns out to be the confirmation of the “organist to organist” relation and the relation of friendship, as well; (4) wish to commemorate the organist having died prematurely (e.g. Jehan Alain or Jean-Claude Touche); (5) works offered as a gift to the personages from the circle of the art and culture creators (organ masters, music critics, poets), as well as to the very closest persons among the friends and family.

KEYWORDS: dedications, French music, organ music of the 20th century

BIBLIOGRAFIA

- Blanc Frédéric, *Quelques souvenirs d'André Fleury sur les organistes de son temps*, „L'Orgue” 1996, nr 55 (*André Fleury (1903–1995)*), numéro spécial de la revue *L'Orgue, Cahiers et mémoires*, s. 13–17.
- Carbou Yvette, *Pierre Cochereau — Un art d'illusionniste*, Sampzon 2014.
- Denis Pierre, *L'oeuvre d'orgue de Jean Langlais*, „L'Orgue” 1961, nr 100, s. 180–192.
- Dufourq Norbert, *Jeunes organistes français en 1939*, „L'Orgue” 1987, nr 201–202–203–204, s. 20–33.
- Dufourq Norbert, *La musique d'orgue française de Jehan Titelouze à Jehan Alain*, Paris 1949.
- Falcinelli Rolande, *Marcel Dupré compositeur*, „L'Orgue” 1991, nr 219, s. 3–6.
- Gavoty Bernard, *Silhouettes d'organistes*, Nantes 1944.
- Guide de la musique d'orgue. Les indispensables de la musique*, ed. Gilles Cantagrel, Paris 2012.
- Havard de La Montagne Denis, *Jean-Claude Touche, ce héros méconnu* [online], <http://www.musimem.com/touche.htm> (dostęp: 24.10.2016).
- Havard de La Montagne Denis, *Un compositeur à découvrir: Joseph Boulnois* [online], <http://www.musimem.com/boulnois.htm> (dostęp: 30.10.2016).
- Sabatier François, *Gaston Litaize (1909–1991)*, „L'Orgue” 1991, nr 219, s. 1–2.
- Sabatier François, *Histoire de l'orgue en France au XXè siècle*, première partie (1900–1925), „L'Orgue” 2013, nr 301.
- Sabatier François, *Histoire de l'orgue en France au XXè siècle*, deuxième partie (1926–1970), „L'Orgue” 2014, nr 307–308.
- Sabatier François, *Histoire de l'orgue en France au XXè siècle*, troisième partie (1971–2001), „L'Orgue” 2016, nr 311–312.

am